

VÖRÖS KÁNYA ÉS BARNA KÁNYA A KELETI-BAKONYBAN

A vörös kánya (*Milvus milvus* L.) a Kárpát-medencében szórványos fészkelő; főként a középhegységi vegyes lomberdőkben telepszik meg helyenként egy-egy pár. Hazánk területén a Sátorhegységtől Zalaig a zempléni hegyek, a Bükk, a Mátra, a Börzsöny, a Pilis, a Gerecse, a Vértes, a Bakony, a Zalai-dombsíkság erdeiben állandóan visszatérő fészkelő, de csak néhány párban. Jelzett hegységeinkben az elmúlt évtizedekben magam is rábukkantam egy-egy fészkelő párra. Országos állománya jelenleg nemigen haladja meg a másfél tucat, rendszeresen visszatérő párt.

A Keleti-Bakonyban 1943-tól kezdve egy-két, néha három fészkelő pár jelenlétét évről-évre, egészen napjainkig sikerült megállapítanom és érdekes megfigyelésekre, fényképezésre nyílt alkalmam e ritka és különleges védelmet élvező ragadozó madarunk életével kapcsolatban.

Az évek során a Keleti-Bakonyban a vörös kányák közvetlen szomszédságában egyetlen esetben a barna kányát is megtaláltam, de a továbbiakban már nem fészkeltek egymás közelében.

A barna kánya (*Milvus migrans* BODD.) hazánkban főként a folyami ártéri erdők madara. A középhegységeknél általában az alföldek felé nyíló völgyeiben is megtalálható, főként a Bodrog—Latorca—Ung középső és felső folyása mentén, továbbá az erdélyi Mezőségekben. A Keleti-Bakony szegélyén, a halastavakhoz közeli tölgyesekben, vegyes lomberdőkben (Iszkaszentgyörgy, Bittóbánya, Atyamajor; távolabb az Isztimér körüli erdőkben) 4—5 fészkelőhelyen is megtaláltam az évek során, de sehol sem tudott tartósan megmaradni, mert fiókáit rendszeresen kiszedték, az öreg madarakat kilőtték. Így jelenleg gyakorlatilag visszaszorult a Nádor-csatorna körüli síksági erdőfoltba. Meggondolandó, nem kellene-e védelmet biztosítani — legalább a fészkelési idő alatt — ennek az egyre ritkuló másik kányafajunknak is.* A Keleti-Bakonyban az utóbbi években már csak ezt az egyetlen fészkelő párt találtam. Sokkal jobban ragaszkodik a tavak, kisebb vízfolyások által tagolt területekhez,

ezért viszonylag szokatlan volt egyetlen előfordulása a vörös kányával lényegében azonos élőhelyen, az Isztimér mögötti erdőkben, közel 8—10 kilométerre a nagyobb vizektől.

Mindkét kányafaj különben a mérsékelt égövi eurázsiai faunaterületen rendszeresen előfordul, de csak a melegebb klímájú tájakon: kb. az 50. szélességi körig találjuk meg őket (a barna kánya egyes alkalmakkor még északabbról is előkerült). Nálunk a vörös kánya az idő hirtelen hidegre fordulására igen érzékeny, többször megfigyeltem ilyenkor költésének kimaradását vagy pusztulását.

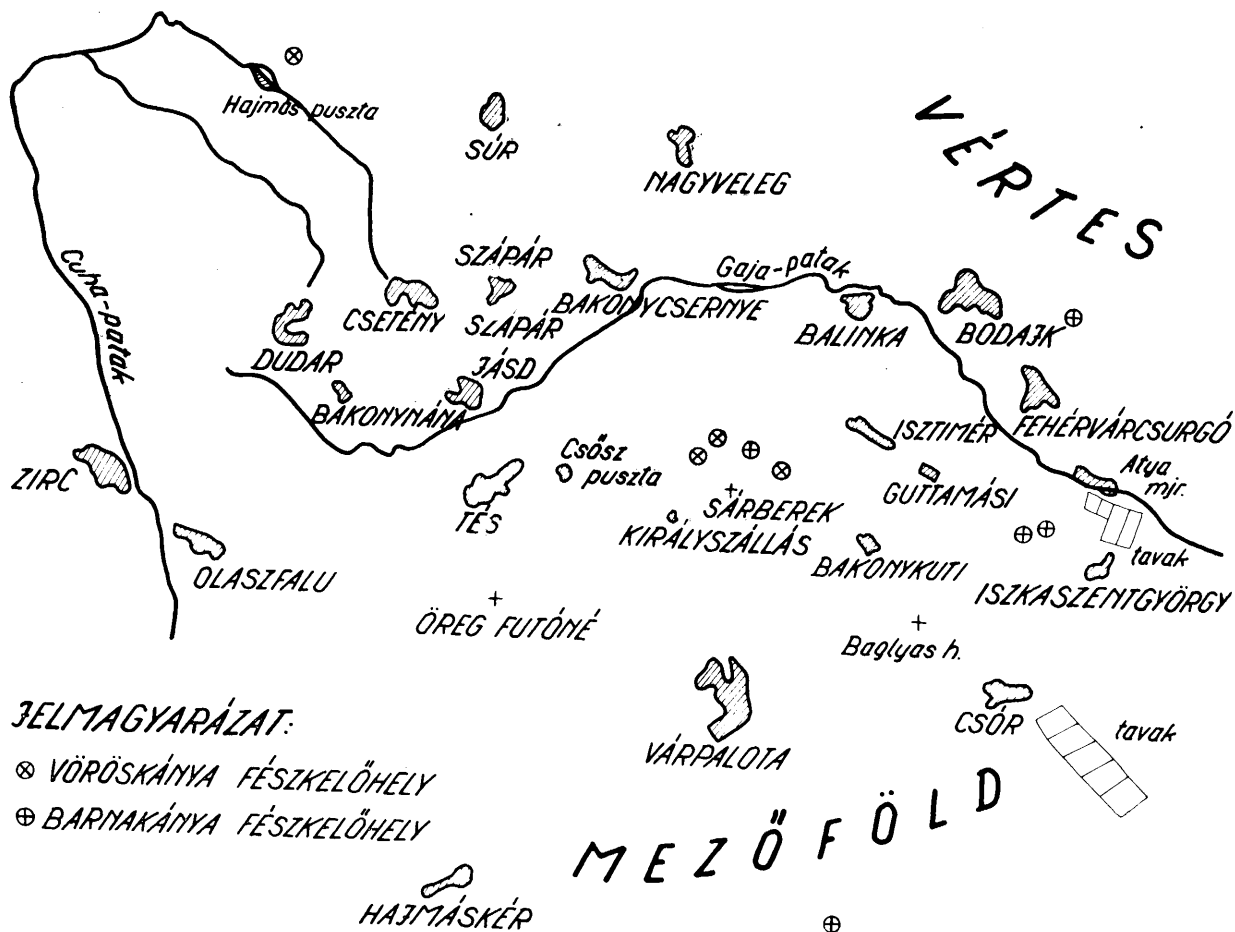
A vörös kánya általában nagyobb területre kiterjedően (több száz km²) is csak egy-egy párban telepszik meg, ritkaságszámba megy, amikor pl. a Keleti-Bakonyban 2 pár is fészkel egymás közvetlen szomszédságában (1959, 1960). A barna kánya ezzel szemben nemritkán nálunk is társas hajlamú: az iszkaszentgyörgyi halastavak környékén, amikor a tórendszer még bőségebb vizutánpótlást kapott, gazdag volt a táplálékot adó vadászterület, nemegyszer 4—6 barna kányát is megfigyelhettem, főként a vizek tocsogós sekélyesei felett vadászgatva, a költési időben.

A bakonyi előfordulási adatok összefoglalása

A Bakonyban előforduló kányákról már RÓMER FLÓRISnál olvashatunk. Említi őket DARNAY—DORNYAI is munkáiban. Mindketten a barna kányát írják le, mint bakonyi fészkelőt. A vörös kányát még ma is kevesen ismerik, gyakran összekeverik és összetévesztik a két kányafajt (különben a falvakban őket is „sas”-nak hívják; kányán a bakonyi nép erőfelé főleg a varjakat érti). Tudomás szerint a Keleti-Bakonyban, Guttamási, Bakonykúti mögött az erdőkben a vörös kányák előfordulásáról saját észleléseim az elsők. Megtaláltam őket később egyszer-egyszer a Gaja-völgy középső szakaszán és Hajmápuszta környékén. A fészkelő barna kányák szinte kizárólag a Bakony szegélyi halastórendszerek (Csór, Iszkaszentgyörgy vidéke) közelében levő vegyes tölgyesek lakói voltak.

* Az azóta megjelent 12/1971 (IV. 1.) sz. Kormányrendelet értelmében a Magyarországon előforduló ösz-

szes ragadozó madárfaj, így a barna kánya is, törvényes védelem alatt áll, (a szerkesztő).

3ELMAGYARÁZAT:

- ⊗ VÖRÖSKÁNYA FÉSZKELŐHELY
- ⊕ BARNAKÁNYA FÉSZKELŐHELY

1. Vöröskánya- és barnakánya-fészkelőhelyek a Keleti-Bakonyban

1. Die Nistplätze von Roten und Braunen Milanen im Ost-Bakony-Gebirge
1. The nesting sites of the red and black kites in the East-Bakony Mountains

A fészkelőhelyek elfoglalása

Vöröskánya: a tavasz beköszöntétől függően sokszor már márciusban megjelennek költőterületükön, melyhez — itteni tapasztalataim szerint — hűségesen ragaszkodnak (Isztimérenél 15 éven át fészkeltek egy pár lényegében azonos költőhelyen, egy kb. 200 méter sugarú körben, egymás mellett nyíló meredek harántvölgyekben, mindig új fészkeket építve). Felhőtlen, napsütéses kora tavaszi napokon a vöröskánya-pár sokszor több száz méter magasra is felemelkedik, hosszan köröznek, hosszú percek át, majd legtöbbször hirtelen összezepakva szárnyaikat, meredek siklórepülésben a völgyek gerinevonalan sorakozó legmagasabb fák valamelyikének ágaira szállva párosodnak, élénk szárnyreztetés közben. A nászrepülések és a nász rendszerint már március végére, április elejére esik.

Az általam megfigyelt vörös kánák elég szorgalmas fészkeépítőknél bizonyultak: a törmeléklejtők öreg tölgyein, a korona közelében csaknem minden évben új fészket építettek, néha-néha tataroztak csak egy-egy előző évi, a viharokban megrongálódott fészket. Általában csak az egyik kánya, a tojó hordja a gallyakat. A nagyobb száraz ágakat karmaikkal megragadva, kisebb ágakat a csőrükben is hordtak. A fészkek belső, lapos felszínére földes fűcsomókat, marhatrágya-lepények darabjait, később papírokat, rongyokat is raknak. Ez utóbbiakat főleg a hím, amikor már van tojás a fészkekben.

A kész vöröskánya-fészkek átmérője általában 100—140 cm, magasságuk 30—60 cm között változott. Fákról tört zöld gallyakat a kánák sohasem hordanak a fészkekre. Fészkeiket egyetlen esetben sem építették a völgyben lent, hanem mindig a peremhez közel, némelykor kis tisztás szélső hatalmas fájára. Majdnem mindig tölgyre építenek a

2. A vörös kányák völgye a Keleti-Bakonyban

2. Tal der Roten Milane im Ost-Bakony-Gebirge

2. The valley of red kites in the East Bakony Mts.

Keleti-Bakonyban. A laposan fekvő erdőrészeket kerülik, az erősen tagolt, szurdokvölgyekkel szabdaltd erdőt szeretik.

Barna kánya: a Keleti-Bakony szegélyén félkörben húzódó halastavaknál (Fehérvárcturgótól egészen Csórig), 1943 óta figyelem a barna kányák megtelepedési kísérleteit. Legtöbbször ugyanis a tavaknál vagy a közeli erdőkben levő fészkeiknél lelövök vagy lelőtték őket, pedig szórványosan egy-egy pár kíméletet érdemelne errefelé is.

A barna kánya is vonuló madár nálunk. Később érkeznek, néha néhány héttel is később, mint a vörös kányák. A Bakony-szegélyi kevert tölgyesekben vagy a tavaknál legtöbbször csak április elején látam őket először. Nászrepülésük szintén megkapóan szép, fészkelőhelyük fölött gyakran megfigyeltem. Nagy magasságokban keringenek hosszabb ideig ők is; egyszerre csak szárnyaikat összekapva, karmaikkal egymásba akasztkodva, játékosan zuhannak lefelé a mélybe, egészen a fakoronák szintjéig. A Keleti-Bakonyban is fészkeltek néhányszor társasan: így pl. a Bittó-bányatelep mögötti egyik tölgyesben éveken át két pár.

Költés, fiókanevelés

Vörös kánya: rendszerint 3 tojásból áll a fészkalj, melyet a tojó 30—32 napig ül szorosan. A hím alvóhelye és őrhelye valamelyik szomszédos fán van, közvetlenül a törzs mellett, egy vastagabb oldalág tövében. Alkalmilag a hím fel is váltja a tojót, de hord számára zsákmányt is. A kotlási időben gyakran megjelenik a közeli falvak környékén, a libalegelőkön is, részben kistrágcásalókra, esetenként gyikokra vadásztatva, de elkapja ilyenkor a néhány hetes vagy pár napos aprójószágot, kiscsikét, kislibát is. Ezáltal, mint afféle „sas”, felkelti a falusiak gyűlöletét, amelynek sajnos már néhány vörös kánya is áldozatul esett.

A papírok, rongyok is a faluszéli legelőkről kerülnek a kányafészkekbe. A tojásokból kikelő fiókák 1—2 napos időközökkel követik egymást. Hófehér, rendkívül finom, pelyhes tollaik az első napoktól kezdve már lassan kezdenek szép vörösbarnán színeződni, foltosodni. Később, második hetes koruk vége felé már szürkés, szürkésfekete tollruhát váltanak. A negyedik héttől erősödnek az evezőtollaik: ekkor már fehérestarka és élénk rozsdaszínű a tollazatuk alapszíne.

Igen érdekes a vörös kánya fiataljainak magatar-

tása a fészkekben. Idegent, embert látva felmászni, akár a szomszéd fára vagy a fészkes fa fölé nyúló dombélre, fejüket szinte a fészkek szélének gallyai közé dugják és szorosan, mereven lelapulnak (*akinesis*). Közben a rendszerint visszatérő öreg kányák a fészkes fa fölött keringenek és lágy csikónyiho-gásra, nyerítésre emlékeztető hangon „sírnak”.

A fiatalok 7—8 hétig is a fészkekben maradnak, illetve közvetlenül a fészkek közelében levő fákon üldögélnek, miközben az öregek még hordanak zsákmányt számukra. Az öreg kányák vadászterülete ilyenkor már kiterjed: kóborolni kezdenek zsákmányért még 4—5 km-re a fészkelőhelytől is, míg az előző hónapokban vadászterületük átmérője nem nagyon haladja meg ennek a távolságnak a felét sem.

Barna kánya: a teljes fészkealj ennél a közönségesebb kányafajnál is 3 tojásból áll. Legtöbbször csak április végén teljes. Előfordult (pontosan nem bizonyítható okból), hogy teljesen kimaradt a költésük: csak gyanakodni tudok arra, hogy a rendkívüli időjárás (tartós hideg) zavarta meg őket. Más esetben — hideg tavasz után — csak május második felében rakták le a tojók tojásaikat. A kotlási idő náluk is néhány nappal hosszabb, mint 30 nap. A kezdetben fehér, finom tollú fiatalok hamar sötétednek. Növekedésük során mindig szembeűnően különböznek a vörös kányák fiataljaitól, sötétebb feketésbarnán ütköző tollaikkal. A fészkekben ülve ők ritkábban és nem olyan kifejezetten reagálnak *akinesis*szel a közeledőre. A fiatalok hamarabb elhagyják a fészket. A negyedik-hatodik héten már a fészkek körüli fákon próbálgatják szárnyaikat.

Néhány táplálkozási megfigyelés

Vörös kánya: a fiataloknak hordott zsákmányban megfigyeltem ürget, hörcsögöt, mezei pocokot, egereket, gyikokat, egyetlen esetben halat (!), olykor egészen fiatal baromfiakat, csupasz madár-

fiókákat is. Eddigi megfigyeléseim szerint a vörös kánya dögöt nem szed fel. Az egyik fészkelőhelyük közelében keresen, egerészölyv, héja, karvaly, darázsölyv is fészkel. Megfigyeléseim szerint elég gyakran kóvályogtak a kányák a keresenek sziklái körül, zaklatták is egymást a levegőben, de nem láttam, hogy zsákmányt szedtek volna fel a kereszszikláról (az irodalom zsákmányt kolduló magatartásukat leírja).

Barna kánya: táplálkozásában inkább a vizek élővilágához van kötve, mint a vörös kánya. Gyakran fogyaszt halat, a döghalra rendszeresen rájár. Kelet-bakonyi fészkelőhelyei (egy kivételével) — lásd a térképet — mind a halastavak körzetében voltak, nem messzebb azoktól, mint 1—2 kilométer. Ezt a távolságot viszont rendszeresen tartották. A Barok-völgy barna kányái csak mintegy két-három éven át fészkeltek itt, a nagyobb nyílt vizektől viszonylag messze. Fészük hasonló a vörös kányáéhoz. Sokszor hordanak mindketten a vizek széléről kiszedett uszadékgallyat is, a tavakról. A fészkek belsőjében náluk is úgyszólván elmaradhatatlan a néhány rongydarab, olykor papírcafatok. Földes gypdarabokat viszont náluk nem találtam.

A tavaknál járva 1958-ban, valószínűleg vegyszer okozta pontyuszúlás után, feltűnő volt, ahogy a barna kányák rendszeresen visszatértek az elhullott, a víz felszínére dobódott halakra. Megfigyeltem azonban többször is, ahogy karmaikkal sikerült elkapniuk néhányat a felszínen úszkáló kisebb példányokból. Nem csoda valóban, ha ezt látva, irtják őket. Ha véletlenül még repülni nem tudó madárfiókára akadnak, azt is elfogják, ugyanúgy a legelőn az apróbaromfit. Gyíkot, békát, lőtetűt, vakondot, nagy termetű sáskát, szöcskét is megfog-

4. 6—7 hetes vöröskánya-fiatalok

4. 6—7. Wochen alte Rote Milan-Jungen

4. Six-seven weeks old red kites nestlings

3. Vöröskánya-fiatalok a keményre dögölt belső csészéjű fészükben

3. Junge Rote Milan im Nest, dessen innerer Teil hart abgestampft ist

3. Red kite nestlings in their hard tamped nest

nak. A halastavak környékén „tavi sas”-nak hívja a nép ezen a vidéken a barna kányát, bár nem tudják jól megkülönböztetni a barna rétihéjától. Azt viszont látják, hogy ez a fajta „tavi sas” mindig a távolabbi erdőkből jön a tavakra és zsákmányát is — ha már fiókái vannak — oda viszi. Így hamar megtalálják őket.

Hajmáspuszta közelében előfordult az is, hogy a barna kánya és a vörös kánya egyszerre, egyidőben vadászgatott a tavak mentén és a rétek fölött. Június végi, július eleji kirepülésük után a fiatalok napközben szinte csaknem kizárólag a tavak körül tartózkodnak. Nyár derekán gyakran kihúzódnak a Nádor-csatorna menti, nagy kiterjedésű füves pusztára. Ez már messzebbre a Bakony szélső nyúlványaitól, szinte alföldies jellegű táj.

Vonulási adatok

Vörös kánya: az öregek még szeptemberben, kevés esőt és még némi napfényt hozó októberben is megfigyelhetők. Sokat köröznek ilyenkor már a fészkelőhely fölött, magasabban is, éppúgy, mint tavaszi érkezésük után. Szélsőséges időben szabad rárepülést biztosító, kiemelkedő sziklákon is szívesen üldögélnek (érdekes módon ezt a „szokást” itt még az egerészölyvnél is megfigyeltem).

A bakonyi tájakon rendszerint hideg és viszonylag hosszú a tél. A vörös kánya sem marad vissza itt novembernél tovább. A barna kánya meg még jóval korábban elvonul. A fiatalok rendszerint jó pár héttel megelőzik az öregeket, az erdők, a tavak elhagyásában, mindkét kányafajnál. Később, a vonulás során, amikor az irodalom szerint a pusztákon akár százas kányacsapatok is összeverődnek, lehet, hogy ismét találkoznak. A vörös kánya

Észak- és Közép-Afrikáig is lehúzódik. Több hármas fészekalját meggyűrűztem a Keleti-Bakonyban, de visszajelentés ezekről egyelőre nem érkezett. Érdekes SÓLYMOSY adata, akinek a Mátrában gyűrűzött vörös kányája Pula (Pola) környékén került meg.

Befejezésül néhány érdekes megfigyelés helyi, de hosszabb távú kóborlásaikról: a vörös kánya a fiókanevelési idő vége felé megjelent egyszer-egyszer a halastavaknál is, jó 10 km-re fészkelőhelyétől (Barok-völgy). A barna kányák a jelenleg megmaradt egyetlen fészkelőhelyükről ezen a tájon, a Csór, Inota menti síksági erdőfoltokból évről évre átlátogatnak az iszkaszentgyörgyi, bittói tavakhoz is, megpihenve olykor a kastélypark hatalmas fáin. Légvonalban a távolság több 8 kilométernél. Ezek nem lehetnek a régebben itt fészkelők, mert azokat lelőtték. Érdemes lesz megfigyelni, megkísérlik-e a jövőben újra a megtelepedést?

Következtetések, javaslatok

A vörös kánya értékes, ritka fészkelője a Keleti-Bakonyoknak. Állománya az utolsó évtizedben visszaszorult. Jelenleg már csak egy pár meglétéről van biztos tudomásom. A rendkívül hideg, esős áp-

rilisi időjárás a hatvanas években többször megzavarta, sőt véleményem szerint tönkre is tette költésüket. A helybeliek nem ismerik fel, hogy védett madárról, ma már természeti emlékről van szó, és lelövésük is előfordul. Felvilágosító, nevelő munkára is szükség van ezért, főleg a fészkelőhelyek körüli falvakban. Megismert költőhelyeit természetvédelmi jogszabályaink fokozottan védik.

A barna kányát a madárvédelmi törvény nem oltalmazza. Véleményem szerint ez csak akkor helyes, ha valahol még bőven van belőlük (pl. a nagyobb ártéri erdőségek). Megfigyeléseim szerint mintegy 20 évvel ezelőtt 4—6 pár is fészkelte itt, a Bakony DK-i szegélyén; jelenleg már csak egyetlen megmaradt fészkelő párról tudok, annak további sorsa is így teljesen bizonytalan. Mindenképpen mérlegelni kellene, hogy az adott helyzetben, az élőhelyük számára alkalmas kelet-bakonyi területeken nem az a törekvés helyes-e, amely igyekezne megkímélni az úgyszólván itt utolsónak megmaradt barnakánypárt? Gazdasági kártételei — megfigyeléseim szerint is — errefelé alig-alig számottevőek; hovatovább itt, nagy folyóinktól távol az egy-egy barnakánypár is ritka színfoltja lesz a megfogyatkozó ragadozómadár-világnak.

Tapfer Dezső

IRODALOM — LITERATUR

- BREHM, A. E.—VÖNÖCZKY SCHENK, J. (1925): Az állatok világa — Madarak — Budapest, Gutenberg.
 BREHM, A. E.—RAMNER, W.—ÁKOS, K.—KEVE, A. (1958): Az állatok világa — Madarak — Budapest, Bibliotheca.
 DRECHSLER, H. (1955): Durch Wälder und durch Auen... — Radebeul und Berlin, Neumann.
 KEVE, A. (1960): Nomenclator Avium Hungariae. — Budapest, Madártani Intézet.
 NAGY, J. (1943): Európa ragadozó madarai. — Debrecen, Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület.
 PÁTKAI, I. (1947): Ragadozó madaraink. — Budapest, Nimród.
 PETERSON, R.—MOUNTFORT, G.—HOLLOM, P. A.

- D.—TILDY, Z. (1969): Európa madarai. — Budapest, Gondolat.
 TAPFER, D. (1966): A Keleti-Bakony madárvilága. Die Vogelwelt des Ost-Bakony Gebirge. — Veszprém, Bakonyi Múzeum.
 59/1954. (IX. 9.) M. T. sz. Madárvédelmi Törvény.
 12/1971. (IV. 1.) Korm. sz. rendelet, mint Végrehajtási Utasítás a természetvédelemről.
 GYÖRY JENŐ főmérnöktől szóbeli közlés és körirat, az erősen veszélyeztetett és veszélyeztetett madarak, a különleges védelmet igénylő madarak költőhelyeinek fokozottabb védelme érdekében (Országos Természetvédelmi Hivatal).

ROTER MILAN UND SCHWARZER MILAN IM OST-BAKONY-GEbirGE

Jahrzehnte hindurch war der Rote Milan (*Milvus milvus*) ein seltener, wertvoller nistender Vogel in dem sich lang ziehenden Barok-Tal. Sein schöner Balzflug war schon früh, Ende März, Anfang April hoch über seinem Nistplatz zu beobachten. Ihre Nester bauen sie meist auf riesigen Eichen. Bei guter Witterung kam es oft vor, dass im Horst 3 Eier und später 3 Junge zu finden waren. Wegen ihrer Beute suchten sie die Ränder der naheliegenden Dörfer auch regelmässig auf; ausser den Feldnagelieren haben sie auch öfters Ge-

flügel vom Weideplatz erbeutet, manchmal suchten sie auch das verendete Kleintier zusammen. Ihre Jungen fliegen erst spät, Ende Juni aus und halten sich noch lange in der Nähe des Nestes auf.

Der schwarze Milan (*Milvus migrans*) ist hauptsächlich in den Wäldern des Ost-Bakony-Gebirges, in der Nähe von Fischteichen zu finden; z. Z. ist das Nisten nur bei einem Paar bestimmt. Der Grossteil der 3—5 schwarzen Milan-Paare wurde abgeschossen; sie jagten öfters auf die im flachen Wasser schwimmen-

den Mistfische und sammelten auch die Fischleichen zusammen. Ihr Balzflug im April über die Wälder ist ein herrlicher Anblick. Die Brut bestand aus 2—3 Jungen, die in der ersten Hälfte des Julius ausflogen. Wenn der Herbst warm ist, jagen sie in der Gegend der Seen

auch noch Mitte Oktober. Im Frühling erscheinen sie mit 2—3 Wochen später als der Roter Milan auf diesem Gebiet.

Dezső Tapfer

THE KITE AND THE BLACK KITE IN THE EAST BAKONY MTS.

The kite (*Milvus milvus*) has been a rare and valuable nesting bird for decades in the long Barok valley. Early, already at the end of March, beginning of April their splendid nuptial flight can be watched as they circle above the nestling place in great height. Generally they build nests on huge oak-tress. In favourable weather a clutch has three eggs, hatching three fledglings. For prey they regularly frequent even the edge of the nearby villages, besides the field rodents, they swoop upon the small poultry in the field, occasionally carry into their nests even dead small livestock. The young ones leave the nest rather late, at the end of June and for quite some time they stay in its vicinity.

The black kite (*Milvus migrans*) is primarily the in-

habitant of the woods in East Bakony Mts. near a fishpond. At present, only one pair is known for certain to build nest here. The best part of the 3—5 pairs have been shot down, though quite some time they even took prey from among the litter-fish moving in shallow waters, and ate dead fish, too. Their nuptial flight in April above the forest is a wonderful sight! In this region a clutch generally had 2—3 eggs; the young ones left the nest in the first half of July. In the environs of lakes they can be seen hunting even in the beginning of October when the autumn is warm. In spring they appear here 2—3 weeks after the arrival of the kites.

Dezső Tapfer